

CAPVT II.

De hominis officiis in statu civili seu de iure naturae politico.

In praecedenti capite hominis officia consideravimus; quatenus sui iuris est, nullique auctoritati subiectus. Nunc vero hominem in societate constitutum variasque hominum societates et diversa officia contemplabimur, atque variis articulis, quantum methodi ratio postulat, distinguemus.

ARTICVLVS I.

De societate in genere et iuris politici origine.

I.

Societas definiri potest: *hominum coetus ad promovendum bonum commune.* Sunt autem societates vel *simplices* vel *compositae*. Simples dicuntur quae ex singularibus hominibus coalescunt, qualis est societas *paterna, herilis, nuptialis* cet. Compositae vocantur, quae ex aliis societatibus componuntur. Quare patet, societates alias esse magis vel minus compositas, inmo universus hominum coetus magnam societatem et veluti universalem quamdam civitatem constituit. At ingens haec societas in varias respublicas dividitur. Est autem *respublica*, magna hominum multitudo in societatem coalescens ad commune bonum, coniunctis viribus, promovendum. Administrandae

reipublicae cura vel uni vel pluribus committitur potest. Rectae reipublicae forma, in qua summa potestas et potentia civilis est penes unum, dicitur *monarchia* sive *regnum*. Si autem summa potestas sit penes optimates, *aristocratia* vocatur. Si penes populum, *democratia* appellatur. Illae autem diversae regiminis formae possunt inter se misceri atque temperari, et hinc diversa componitur reipublicae forma. In monarchia sive regno unus imperat: pervenit autem ad imperium vel electione vel successione. At quaecumque sit reipublicae forma, ad bonum publicum summo consensu tendere debent singuli tum imperantes tum etiam subditi. Itaque in republica actiones non ex privata tantum sed ex publica utilitate aestimari debent, atque si contingat, bonum privatum cum publico conciliari non posse, publicum anteponendum esse evidens est. Quare in republica iniustam esse potest, quod in statu naturali licitum est. Inde autem patet, quid sit ius *primitivum*, quid *secundarium*. Prius enim eandem cum ipsis hominibus habet antiquitatem et perpetuitatem, atque est omnino immutabile; posterius autem temporis successu et pro circumstantiarum necessitate introductum est. Ita sacri religionis ritus mutari possunt: at cultus divinus est omnino immutabilis. Nulli mutationi obnoxia esse possunt filiorum erga parentes officia, civium erga patriam: at mutua civium officia initium habuere post exstructas urbes, ex hominibus in societate iam conviventibus. Nata quoque sunt subditorum erga principes officia, postquam homines familiam antea consti-

tuentes et paterno regimine gubernati, supremam publicamque potestatem sibi elegerunt, totamque auctoritatem vel uni tantum vel pluribus detulerunt. Inter varios principes orta deinde sunt bella, atque hinc originem habuit ius tuendi rempublicam adversus hostiles insultus: hinc iuris secundarii principia plurima ad societatem servandam necessaria.

II. Qua ratione ius politicum a iure primitivo et naturali differat, et praecedentibus manifestum est. Quamvis enim inter ius primitivum et secundarium aliquid discriminis admitti debeat; certum tamen est, ius secundarium in iure primitivo et naturali fundatum esse, atque ius politicum non solum ex iure primitivo naturali originem habere, sed etiam societatis naturalis atque libertatis perfectionem esse. Quia vero multa obici possunt, quae ad quaestionem illustrandam maxime conferunt, ideo sit

CONCLUSIO.

IVS POLITICVM IN IPSO IVRE NATVRALI FVNDATVR, ET EX EO ORIGINEM HABET.

Prob. In societate naturali aequales sunt homines singuli. Nulla enim alia in hoc statu existere possunt officia, quam quae fluunt ex ipsa hominis natura atque essentia, haec autem quum sit omnibus hominibus communis atque eadem, patet, natura aequales esse homines singulos. Ex illa aequalitate naturali profluit libertas naturalis, qua nempe

homo natura sui iuris est, ita ut actiones illius ab alterius voluntate non pendeant. Iam vero si homines in societate naturali ab omni perverso affectu et cupiditate immunes fuissent, mutuo officiorum et beneficiorum commercio colligati vixissent: modestam sine festu vitam egissent: sine ulla invidia et ambitione aequales nullum aliud nisi virtutis dominium agnovissent. At praesens hominum status a tanta virtute longissime distat. Maxima hominum pars cupiditatis impetu magis, quam rationis et veritatis dictamen sequitur. Si homo quilibet suarum actionum foret supremus arbiter, tanta libertas societatis confusionem atque perturbationem pareret; praesertim ubi mutuae utilitatis vel cupiditatis conflictus occurreret. In societate naturali nullus posset legum observantiam urgere, illarumque transgressionem reprimere. Hinc emergeretur maxime legum vis. Ita enim perversa est plerumque hominum natura, ut ex auctoritate *coactiva* robur adquirant leges: suppliciorum exempla perversis hominibus terrorem incutiunt, legibus observantiam et societatis tranquillitatem fovent. Haec tanta forent societatis naturalis incommoda. Necessum ergo fuit, ut libertati huic naturali non permitterentur homines. Adversus haec gravissima mala in societate civili supremaque auctoritate quaerendum erat remedium.

Neque libertatem naturalem destruit libertas civilis, principum auctoritate et legum vi restricta atque limitata. In societate quidem naturali nullum esset hominum in se invicem dominium; at in quocumque statu homines a Deo divinisque

legibus pendere debent. Aliud omnino est hominem liberum esse, aliud nulli auctoritati esse subiectum. Prius ad hominis essentiam pertinet; posterius autem homini convenire non potest. Porro tantum abest, ut libertas civilis naturalem labefactet, quin e contrario eam maxime confirmet. Etenim quum lex quaelibet ex iure naturali suam originem saltem remote habeat (*ex antea demonstratis*), evidens est, eo tendere libertatem civilem et principum auctoritatem, ut homo legi naturali et rectae rationi conformiter agat. Itaque libertas civilis nihil est aliud quam libertas naturalis, eo scilicet spoliata iure, quo homines abuti possent, ac proinde libertas civilis naturalem perficit: libertatis civilis status est magis rationi conformis, ideoque hominis status naturalis vere appellari potest. Et re quidem ipsa, quum homo ex natura sua sit substantia intelligens et libera, quum possit statum suum ultimumque suum finem agnoscere, et necessaria ad eum adsequendum auxilia adhibere; ita considerari debet hominis status naturalis, ut tali hominum constitutioni, naturae, rationi, ultimo fini sit consentaneus: hic enim status homini vere naturalis dici potest. Porro conditiones illae singulae societati civili probe conveniunt. Atque ex his intelligitur, quid sit societas civilis, in qua scilicet principes sunt populorum domini et patres, ad commune regni bonum iustas leges decernunt, earumque observantiam statutis poenis suprema auctoritate imperant. Et vice versa populi principum imperio fideliter obediunt: constitutas leges diligenter observant: ad communem

patriae utilitatem summo consensu parique voluntate conspirant. ; Ecquis autem beatam et homini naturalem societatem non fatebitur tam sapientis regimine temperatam? Immo etiamsi societas civilis pro humanae conditionis miseria nulla esse possit, quae omni careat incommodo, sitque ab omni imperfectione immunis; talis tamen societas etiam imperfecta libertati naturali longe est anteposenda. Quod quidem ex perversa hominum natura et intestino adfectuum tumultu facile evidens est. Societatis civilis necessitatem comprobant populorum omnium usus atque consuetudo. Nulla fere est ita inculta barbaraque natio, quae aliquo non regatur imperio. Narrat Sextus Empiricus *adversus mathem. lib. 2.*, eam fuisse apud veteres persas consuetudinem, ut defuncto rege per quinque dies sine ullo principe essent, et in anarchia viverent. Idque eo faciebant consilio, ut supremae auctoritatis necessitatem experimento demonstrarent, et populorum obedientiam futuro principi confirmarent. Experiebantur enim brevissimo anarchiae tempore, homicidiis, rapinis aliisque criminibus plurimis regnum turbari atque devastari. Et nemo erat, qui in tanta scelerum omnium licentia principis alicuius necessitatem experimento non sentiret. Haec quaestio coniuncta est cum iis, quae antea de legum necessitate demonstravimus. Ex his omnibus iam concludere licet: ex iure naturali originem habet ius illud, quod in ipsa hominis natura fundatur, atque in societate, quae homini proprie naturalis dici potest; atqui sic se habet ius politicum; ergo ex iure naturali originem habet.

SOLVVNTVR OBIECTIONES.

Obiect. 1. Societas civilis non solum eandem cum ipsis hominibus non habet originem atque antiquitatem; sed post longum temporis intervallum ex usurpatione magis quam ex iure ullo invecta videtur. Et quidem quum homini naturalis sit status et conditionis aequalitas, sine ullo iure haec aequalitas turbata fuit. Hinc societatis civilis originem repetunt aliqui politici ex privatorum quorundam hominum ambitione atque dexteritate. Ii scilicet et maiori potentia et sollertia pollentes, debiliores simplicioresque homines primum sibi subiecerunt, quibus deinde propria voluntate aut etiam vi sese adiecerunt alii, atque ita deinde partibus bello ditionibus vires eundo adquisivit nascens imperium, hisque auctum incrementis in magnam societatem civilem temporis successu coaluit. Unde sic argumentantur aliqui: In iure naturali fundata non est societas illa, quae communi hominum naturae repugnat, et ex usurpatione non ex aliquo iure originem habuit; atqui ita se habet ius politicum; ergo ex vi et usurpatione potius quam ex iure naturali originem habet societatis iura. Resp. N. mai. Et primum quidem observandum est, praesentem quaestionem non institui *de facto* seu de *actuali societatis civilis origine*, sed tantum de societatis civilis *iure ac necessitate*; quae quidem duo sunt probe distinguenda. Attamen ad singulas objectionis partes respondemus. Homines quidem libertate naturali donati sunt, huius vero libertatis per-

fectionem et complementum esse civilem libertatem, iam demonstravimus. Quod spectat ad societatis civilis originem, haec a primis mundi incunabulis repeti potest. Primis temporibus patres filiorum suorum paterno naturalique iure erant principes et domini. Quum enim filii procreati semetipsos educare nequeant, eorum educationem ab aliis suscipi oportet. Nulla autem est ratio, cur aliis potius quam parentibus filiorum educandorum cura committatur. Quare parentibus competit ius filios educandi, eosque ad virtutem formandi et dirigendi; illud autem ius *patria potestas* dicitur. Adulti filii et in aetatem proveci patriae potestati manebant subiecti, tacito veluti consensu eandem, cum quae nati erant et creverant, auctoritatem agnoscebant, neque ullum erat *pupillaris maiorisque* aetatis discrimen. Itaque a primis mundi temporibus viguit societas paterna, in qua parentes erant filiorum principes *naturales et politici*. Porro quum longaevi fuerint primi parentes, in tanta senectute facile potuerunt relinquere filios prudentiae suae heredes, qui familiam sapienter gubernarent, et concesso fratribus iure regerent. Crescente familiarum numero, nulla dubitatio esse potest, quin familiae illae ad tuendam pacem servandamque communem utilitatem pro sua naturali libertate unum elegerint, qui gubernandis crescentibus familiis magis idoneus iudicabatur. Hanc primaevis regiminis formam retinent americani populi a Peruvii Mexicique imperiis longius dissiti: sua fruuntur naturali libertate, et modo principem institunt defuncti principis heredem, modo autem

eum, quem magis prudentem magisque magnanimum existimant, substituunt. Certum ergo est, a primis mundi incunabilis iacta fuisse imperiorum fundamenta. Haec quidem imperia exigua habere initia, et principes velut magistratibus ducebique similes facile credi possunt. Et re quidem ipsa testantur vetustissimi scriptores, in uno eodemque populo plures exstitisse reges, inter quos pari auctoritate divisum erat imperium. At haereditatis iure partisque bello et victoria ditioribus, aut etiam populorum consensu atque voluntate creverunt et perfecta sunt imperia. Haec sunt, quae de societatis civilis seu politicae origine breviter dici possunt. Quae quidem ex ipsa hominum natura atque indole colliguntur, nempe ex naturali paterno iure, et unicuique hominum indito propriae utilitatis et tranquillitatis desiderio. Ceterum haec imperia parvis crevisse initiis confirmatur ex scriptura sacra *cap. 10. v. 8. Genes.* ubi de Nemrod legitur: *et ipse coepit esse potens in terra.* Verum probe meminisse oportet, quod antea monuimus, haec scilicet *ex abundantia iuris*, ut vulgo dicitur, adiuncta fuisse; non enim de facto sed de iure agitur.

Obiect. 2. Hominem ad societatem factum non esse, demonstrat ipsa hominum natura. Ad bellum natum esse hominem, ostendunt perversissimi, quibus perpetuo agitur humana natura, adfectuum tumultus. Et quidem homines ab ipsa natura in bona omnia aequale ius habent. Ex illa autem iuris aequalitate et proprii commodi amore id fieri debet, ut unusquisque, quantum potest, bona oc-

eupet, et occupata conservet, atque hinc mutuum bellum. Vnde sic argumentatur Hobbesius: homini naturalis non est status ille, qui hominum naturae omnino repugnat; atqui homini repugnat status politicus; ergo in iure naturali fundari nequit ius politicum. Resp. N. min. Quam inhumanum sit et a nostra natura alienum Hobbesii systema, sentit unusquisque; quum nostrae conservationis amorem intimo conscientiae testimonio nemo est, qui non experiatur. Non solum proprii amoris unusquisque sibi conscius est, sed etiam alios non secus ac nosmetipsos amare iubemur. Hunc utrumque amorem praecipit lex naturalis. Ergo hominis naturae repugnat bellum, nisi iustam habeat causam, ad tuendam scilicet rempublicam, iusque suum adversus hostes proseguendum. Quod autem de aequali in bona omnia hominum iure adiungitur, facile refelletur, si de rerum acquisitione et dominio aliqua exponamus. Quum Deus homines condiderit, terrenisque rebus ad nostram perfectionem nos frui atque uti voluerit, procul dubio voluit etiam, neminem ab illarum rerum usu excludi. Igitur in ipso rerum initio in nullius dominio res erant constitutae, seu erant in *communione negativa*, ut dicunt iurisprudentiae scriptores. Talem fuisse primaevam hominum conditionem, testantur sacrae litterae *Genes. cap. 1. v. 28.* ubi Deus dixit hominibus: *Replete terram, et subiicite eam, et dominamini piscibus maris et volatilibus coeli et universis avimantibus, quae moventur super terram.... Ecce dedi vobis omnem herbam adferentem semen super terram, et uni-*

versa ligna, quae habent in semetipsis sementem generis sui, ut sint vobis in escam. Hanc primam hominum aetatem, quam *saeculum aureum* appellant poëtae, eleganter describit Virgilius *georg. 1. v. 125.*

. *Nulli subigebant arva coloni.*

Nec signare quidem, aut partiri limite campum

Fas erat, in medium quaerebant, ipsaque tellus

Omnia liberius nullo poscente ferebat.

Verum e beato statu illo ob peccatum brevi deiectum est homo: *maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea.... spinas et tribulos germinabit tibi.... in sudore vultus tui vesceris pane.* *Genes. cap. 3. v. 17. 18. et 19.* En primam rerum acquisitionem dominique originem. Quum enim cresceret hominum numerus, in familias plurimas iam distractus, homines impulit necessitas, ut in res ipsas, quae ad familiarum conservationem vitamque commode traducendam sufficerent, dominium aliquod induceretur. Tale autem dominium, quod nempe ex rerum antea communium divisione atque occupatione vel cultura oritur, dominium *primum* vel *originarium* appellatur. Porro si tanta esset generis humani felicitas, ut omnes aequo virtutis amore flagrarent, sane neque dominio neque pactis ullis indigerent. Quum enim homo hominem tamquam se ipsum amaret, eique ultro facere paratus esset omnia, quae sibi ab altero fieri cuperet; quid opus esset dominio inter amicos, quorum omnia com-

munia sunt? At quum in praesenti hominum conditione atque indole paucissimi reperiantur ita virtutis studiosi, ut alterius utilitati non minus quam suae serviant, rerum proprietatem atque dominium invexit necessitas. Eadem necessitate introductum quoque est dominium, quod *derivatum* appellant, in alios scilicet iure *adquisito* vel *adventitio* translatum. Varias autem iuris species explicare heic locus non est, sed iure hereditario a parentibus ad filios derivat bonorum possessio. Haec autem iura privata ius publicum et politicum necessario postulant. Perpetuis enim discordiis pro hominum ambitione iactaretur societas, nisi iura privata defenderet ius politicum, eaque ab iniusta usurpatione vindicaret suprema auctoritas. Itaque non ex hominum usurpatione sed ex necessitate et Dei ordinatione orta sunt iusta atque legitima dominia, de quibus solis sermo est: *omnis quoque potestas a Deo ordinata est: qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.* Quod autem spectat ad ius belli partaque victoriis dominia, ad praesentem locum non pertinet: dominiorum originem pro nostro instituto breviter explicasse satis sit. Ceterum patet, quam absurdum sit Hobbesii commentum: hominem scilicet ad bellum non ad societatem natum esse, solumque timorem esse praesentis societatis principium. Et certe vel consideratur homo in statu *naturae innocentis*, atque in hoc perfectionis statu nullis perversis adfectibus fuisset obnoxius: divinae legis observantia, summa omnium hominum concordia et pace beatissimum

fuisset genus humanum. Si autem homo in statu naturae lapsae spectetur, cupiditate inordinatis-que adfectibus turbatur pristina animae quies et tranquillitas; sed adfectus regere et compescere nos obligat lex ipsa naturalis. Itaque de naturae hominis iudicandum non est ex ipsa naturae corruptione, sed ex natura, qualis esse debet per legem divinam et naturalem emendata. Quamavis ergo natura corrupta ad ambitionem, odium, bellum aliosque malos adfectus propensa sit; impium tamen est dicere, hominem ad malum natum esse. Hinc *pseudo-politici*, qui hobbesianum systema laudibus extollere et praedicare non verentur, corruptam naturam cum vera hominis natura absurde atque improbissime confundunt.

Obiect. 3. Hominem ad societatem natum non esse, et ius politicum ex iure naturali originem non habere, facile demonstrant variae de potestatis origine politicorum coniecturae, variae regiminum formae. Alii supremae auctoritatis originem repetunt ex populorum consensu, alii ex armorum vi, alii supremae auctoritatis ius collocant in potentia praepollenti, simulque in sapientia et bonitate. Et re quidem ipsa si auctoritatis supremae ius ex ipso iure naturali emanaret, tot regiminum formis non distraheretur universus hominum coetus, seu omnes sub eadem regiminis specie societati magis consentanea viverent, et fideliter obedirent. His positis sic argumentari licet: ex hominis natura repeti non potest societatis et supremae auctoritatis necessitas, si de societatis et supremae potestatis origine variae sint

hominum opiniones, et diversissimae etiam apud diversos populos regiminis formae, atqui ita se habent diversae hominum opiniones, diversaeque regiminis formae; ergo ius politicum in iure naturali non fundatur. Resp. N. mai. Ambiguitate maxima laborare videntur, quae de societatis et supremae potestatis origine disputare solent plerique. Neque enim confundi debet auctoritas generatim considerata cum potestate aliqua particulari. Auctoritatis generatim spectatae originem ex hominum natura divinaque voluntate repetendam esse, iam demonstravimus tum in hoc articulo tum in alio, ubi sermo fuit de legum necessitate. At quod spectat ad singularis alicuius auctoritatis originem, haec diversissima esse potest. Ex mutuo populorum consensu ortum habuere aliquae respublicae: aliquae autem ex armorum vi et potentia, longa tamen et tranquilla possessione confirmatae. Hinc mirum non est, quod pro diversa populorum indole diversoque subditorum consensu, atque etiam pro ipso principis populos sibi subicientis arbitrio, variae inductae fuerint reipublicarum et dominiorum formae. Sed hanc diversam dominiorum originem inquirere ad historiam magis quam ad ethicam pertinet. De meliori regiminis forma et iuri naturali magis consentanea, quaestio est a viris politicis fusius et parum utiliter agitata. Quum enim principes magni quidem homines sint, homines tamen; nullum imperium esse potest ab omni instabilitate, vicissitudine, imperfectione liberum; et quidem magis vel minus pro maiori vel minori imperantium sa-

pientia atque prudentia. Praeterea omnibus populis non eadem accommodata est rerum administrandarum forma. Haec enim pendere plurimum debet ex ipso populorum ingenio diversaque indole atque etiam ex ipsa imperii magnitudine et aliis conditionibus plurimis. At quaecumque sit regiminis forma; religio, aequitas, populorum salus, firma atque immutabilis esse debet cuiuslibet imperiis basis. Hinc patet, quaestionem: *de meliori regiminis forma*, generaliter agitari solitam, inutilem omnino esse politicorum speculationem. Ceterum diligenter monendum est, de potestatis civilis origine dumtaxat sermonem esse. De auctoritate ecclesiastica, quae divina est, suo loco, quantum postulat harum institutionum scopus, deinde tractabimus.

Obiect. 4. Si homini naturalis sit societas civilis, atque in ipso iure naturae fundatum sit ius politicum, iam contra legem naturalem peccare dicendi sunt religiosi homines, qui ab hominum societate longius remoti, solitariam in eremis vitam degunt, qui nullius imperio subiecti Deo sibi-que ipsis vivunt. Ii enim ab hominum coetu et consortio segregati, nulla aliis officia praestare, nulla vicissim recipere possunt. Vnde sic concluditur: ex principiis hactenus explicatis colligi potest legi naturali consentaneam non esse, ac proinde damnandam sanctissimorum hominum vitam, qui in desertis locis procul a negotiis societati civili sese subducunt, aliamque beatiorum in coelis vitam et societatem exspectant; atqui talis vera fuit vita quorundam solitariam vitam agen-

tium; ergo eiusmodi hominum vivendi regula iuri naturae consentanea non fuit. Resp. N. mai. Hae vanissimae sunt saepiusque pervulgatae iniuriae, quibus monasticum solitariumque statum laessere et fastidiose traducere solent nonnulli. Verum ii solis mundi illecebris capti distinctam minime habent societatis civilis notionem. Et quidem si societatis nomine intelligunt deliciarum voluptatumque commercium, si intelligunt communem inter alios homines vitam, in qua propriis commodis serviunt, de publica utilitate nihil solliciti; praeclaro societatis nomine nequaquam decorari debet talis coetus. Si vero per societatem intelligatur tantum hominum coetus, qui vel publicorum negotiorum administratione, vel artium et scientiarum exercitatione ad status mere civilis bonum conspirant, optima quidem est et maxime laudanda talis societatis pars. Verum haec totam, quod ad omnes sui partes, societatem non constituit. Neque enim immerito societatem universam adumbrant aliqui exemplo rotae, cuius radii singuli pro modo suo ad rotae motum circa centrum conferunt. Porro velut societatis centrum haberi debet bonum commune, cuius quidem boni basis et fundamentum est religio. Vtilissimum ergo est bono communi et universae societati existere homines quosdam, qui suis erga Deum officii maxime dediti, non solum aliis erga homines officiis non desunt, sed contra pro communi omnium bono divinam misericordiam implorant, divinamque iustitiam adsiduis flectunt precibus. Tales autem homines a societate et tumul-

tu longe semoti non solum societati inutiles non sunt, sed contra utilissimi. Ceterum legitimae potestati sese non possunt subducere solitarii homines, atque in locis etiam remotissimis privatim viventes, auctoritati, ex qua pendent, obedire paratissimi esse debent. Haec pauca dicta sint ad vindicandam *solitariae* etiam atque *eremiticae* vitae sanctitatem. Quod autem spectat ad religiosum *coenobiticumque* institutum, defensione opus non est: quum talis instituti homines in societate vivant, suisque officiis, oratione, studiis, laboribus evangelicis universae societati pro suis viribus servire studeant, et studere debeant. Ceterum *apologia* non indigerent diversi hominum status, nisi tanta esset multorum superbia atque iniustitia, ut suam conditionem plurimi faciant, alienam vero contemnant.

ARTICVLVS II.

De societate quod ad virtutes intellectuales et morales consideranda.

I.

Quid sint virtutes intellectuales et morales, iam ante explicavimus. In societate autem promoveri maxime debet virtutum praesertim moralium progressus. Sedulo tamen de virtutum intellectualium exercitio curandum est. Itaque cura gerenda est, ut liberi absque gravi sumtu et parentibus oneroso instituantur, atque ad futurum vitae genus praeparantur. Erigendae igitur sunt *scholae* et *acade-*

miae. In scholis aetas imbecillior docetur prima litterarum elementa, in academiis autem maturior aetas ad scientias et artes in societate utiles formatur. Docentium igitur numero adscribendus non est, nisi qui in scientia et arte, quam profitetur, excellat, docendi facilitate polleat, et ab omni absit negligentia. Si enim hac in re diligentem operam non collocaverint impetantes, mala erit reipublicae administratio, atque viris parum idoneis gerenda committentur negotia, artesque et scientiae tractandae. Vnde in societatem redundabunt plurima malorum genera. Quia vero hominum erga se ipsos officia postulant, et vitae adiumenta sibi comparent, industriae et diligentiae incitamentum esse debent stipendia et praemia: docentibus adsignari debent redditus satis liberaliter Neque etiam ii ab honoribus et dignitatibus arcendi, alioqui docendi munus fastidient viri in scientiis et artibus excellentes. Vt autem discentes fidem habeant docentibus, neque de illorum scientia dubitationem ullam habeant, ad docendi munus ii potissimum adhibendi sunt magistri nominis celebritatem iam consecuti. Quum vero nominis celebritati officiant mores non satis boni, atque in discantium contemptum facile veniant praecceptores non bene morati, curandum est, ut viris probis atque honestis committatur docendi munus. Discantium amorem sibi concilient docentes, ac proinde a nimia severitate sibi temperare tenentur. Quia vero oleum et operam perdunt magistris, nisi auditores documentis attentam aurem praebeant, docentibus convenit potestas obligan-

di discentes, ut diligentiam in studiis adhibeant. Ne autem docentes potestate abutantur, iis concedenda non est auctoritas absoluta, sed certis legibus adstricta ita, ut caveatur tantum nimia auditorum libertas supinaque negligentia.

Quamvis ex scientiarum artiumque incremento maxima salutis publicae pars pendeat; cavendum tamen est, ne maior litteratorum numerus reipublicae sit oneri. Quare habendus est ingeniorum delectus, atque ad studiorum genus aliquod admittendi non sunt, nisi ii qui ingenii dotibus sunt instructi et ad discendum idonei. Itaque a litterarum studiis eos arceri convenit, quibus est modicum ingenium, et deest ad sumtus facultas. At si excellentioribus quibusdam ingeniis defuerint necessaria studiorum adiumenta, iis subministrari oportet, quae ad excolendam ingenii dexteritatem sufficiunt, non autem ad luxum, qui studiis ponit impedimenta. Ad augendam docentium existimationem, ac proinde et discantium diligentiam maxime conferet, si docentes mutuam tueantur auctoritatem, si mutuis officiis se invicem devinciant, neque unus auctoritati vel doctrinae alterius derogat. Sese etiam illiteratis viris amicos et commendabiles reddent, si in familiaribus colloquiis, ubi non est eruditioni et doctrinae locus, magistrorum personam sustinere, et quasi e suggestu perpetuo loqui non adfectaverint. Illud enim vitium hominibus ingenuae et liberalis educationis importuna garrullitas videtur omnino intolerabilis. Porro si doctissimorum hominum coetus ita fuerit compositus, evidens est maxima in socie-

tatem commoda inde posse derivare. Quia autem viris negotiorum mole obrutis, ut plurimum, non vacat artibus atque scientiis excolendis invigilare; artium et scientiarum academias instituere iuvat, doctisque viris scientiarum et artium incrementa committere. Neque in speculatione tantum consistere et morari debent haec instituta, sed conferenda sunt necessaria in comparandis instrumentis faciendisque experimentis pecuniarum subsidia. Celebres quoque diversarum artium officinas constituere utilissimum erit. In iis enim praestantes artium tirones educare atque formare iuvat non sine magna reipublicae utilitate. Haec sunt praecipua, quod ad virtutes intellectuales, societatis officia. Sed quod societatis caput est, quod ad virtutes morales officia exponamus.

II. Prima sit principia cura, ut non modo liberi a primis incunabulis ad virtutis exercitium vitiorumque fugam instituantur atque formentur; sed etiam ut aetate provecti in virtutis tramite retineantur, et ad vitiorum devia non deflectant. Itaque constituendi sunt sapientes viri, qui boni malique discrimen diligenter doceant, virtutis amorem vitiique horrorem non solum puerorum juvenumque animis instillent; sed etiam provectioribus hominibus praeficiendi sunt magistri doctiores, qui adultioribus hominibus ea, quae pueri didicere, virtutum morumque praecepta in memoriam revocent, fusiusque explicant, et eos ad virtutis studium vitiorumque fugam totis viribus hortentur. Juvenilis aetatis mores in scholis formari possunt, atque ad virtutes morales simulque in-

tellectuales flectenda est certa adolescentium aetas. Provectis autem hominibus satisfaciunt pastores atque ecclesiae ministri. Ad mores informandos maxime conferunt libri pie et religiose conscripti; contra autem mores corrumpunt libri perversi. Curandum ergo est, ut typis mandentur libri, quorum lectio morum doctrinam et praxim augere possit; contra autem in societate bene morata velut teterrima pestis avertendi et cavendi sunt libri, qui a sana religionis doctrina morumque disciplina abhorrent. Quia vero parentum et praecceptorum negligentia fieri potest, ut iuvenes de Deo atque officiis perfunctorie erudiantur; ministris ecclesiae doctoribusque publicis incumbit officium, ut in iuvenum institutionem diligenter inquirent. Porro ut docentium numerus praeter necessitatem non augeatur, decernendi sunt in templis conventus publici. Ita enim commodius ad examen revocari poterit moralis iuvenum educatio, atque adultis hominibus explicari sancta fidei morumque doctrina.

At quum in potestate imperantis non sit, ut in civium sibi subditorum animis internam sinceramque virtutem excitet, de externa morum honestate diligenter curandum est; ideoque quum naturalis divinaque obligatio ad virtutis et honestatis exercitium satis non sit in perversis hominibus, constituenda est *obligatio civilis*, ac proinde honestis actionibus praemia, turpibus autem poenae decerni debent. Sunt autem praemia bonum aliquod cum actione committenda vel omittenda voluntate legislatoris connexum. Contra autem poe-

nae sunt malum, quod cum actione committenda vel omittenda connectitur. Porro bona sunt vel fortunae vel corporis, ac proinde praemia civilia in fortunae corporisque bonis consistunt, contra autem poenae in eorundem bonorum iactura. Inter bona fortunae eminent opes et honores, quorum proinde bonorum iactura censetur mala. Vicem igitur poenae subit bonorum illorum iactura; prima *multae*, altera autem *infamiae* nomen habet. Quia vero corporis dolor inter corporis mala refertur, *poena corporis adflictiva* dicitur. Quum autem mors sit *ultima linea rerum*, vitae iactura ob crimen aliquod inflicta *poena capitalis* vocatur. Inter praemia locum in primis habent *dignitates* atque *existimatio civilis*. His stimulis ad praeclaras actiones excitari solent homines, atque honestos viros invidiae ratione aliquando improbi aemulantur quae aemulatio, etsi virtutis non sit, ad honestatem tamen externam, de qua haec sermo est, plurimum conducit. Poenae vero corporis adflictivae et capitales pro gravitate criminis legibus civilibus decernuntur, et maxime locum habere debet legum severitas, si crimen in publicae tranquillitatis societatisque damnum vergere possit. Verum quum poenae non solum ad emendationem et castigationem, sed etiam ad terrorem infligantur pro criminis turpitudine, publica supplicii executione improbam multitudinem terri oportet.

III. Virtutes morales in proxima sectione sigillatim explicabimus. Verum societatis civilis pacem ac tranquillitatem nulla alia virtus magis quam iustitia fovet atque amplificat. Iustitiae est unicui-

que tribuere, quod suum est. Quare quum saepissime contingat, ut unus alteri tribuere nolit, quod debet, vi adigendus est, ut id faciat. Itaque imperantis est, eum, qui damnum intulit, ad restitutionem cogere. Curandum ergo est, ut pacta, conventiones, emptio et venditio, aliaque id genus commercia legitime celebrentur. Sed conditiones particulares exponemus, ubi sermo erit de societate, quod ad statum externum considerata. At non solum bonorum fortunae et corporis securitati providendum est, sed etiam civium famam tueri, illatasque iniurias castigare oportet; ac proinde constituendi sunt iudices iurium periti, aequitatis amantissimi, quorum sit illatas quas-cumque iniurias vindicare. Eos autem muniri necesse est auctoritate, qua latam sententiam exsequi cogant. Neque enim in societate ferendum est, quemquam privata potestate de alio vindictam sumere, idque non solum praecepto divino, sed etiam societatis civilis paci omnino adversatur. Itaque iudices instituendi sunt, quibus incumbit auctoritas de controversiis civilibus sententiam ferendi, et ad sententiae executionem refractarios cogendi. Verum ad maiorem iudicii aequitatem iudices inferiores constitui debent, quorum iudicia ad superiores magistratus vocentur, atque horum etiam sententiae ad summum aliquod tribunal iterum provocentur. Haec provocatio a iudice inferiori ad superiorem *appellatio* nuncupatur. Porro sententia secundum leges ferenda, ac proinde ne inutiles in causis definiendis nequantur morae non sine magno civium detrimento, danda est opera,

ne in causa cognoscenda multum temporis impendi debeat; quod quidem praecavebitur incommodum, si perspicuis verbis exprimantur leges pro cassuum varietate, ita ut nullus supersit cavillationi locus.

IV. Ad virtutum moralium doctrinam pertinet quoque imperantis cura circa religionem. Quum autem religionis revelatae necessitas in metaphysica demonstrata sit, solique religioni christianae atque sanctae romanae ecclesiae conveniat vera divinae revelationis criteria, id prae aliis omnibus curare debent imperantes, ut inter cives sancta religio floreat. Continetur autem religio rerum credendarum fide, cultu Dei interno atque externo. Quare imperantis est curare, ut doctores publici instituantur, qui divinam revelationem exponant, cultumque Dei internum atque externum explicant. Verum ad hoc praeclarissimum munus eligendi sunt viri moralium virtutum scientia non solum instructi, sed etiam morum honestate conspicui. Ita enim verbo et exemplo cives docebunt, atque religionis sinceritatem suo exemplo in suspicionem atque contemptum non adducent. Ex his manifestum est, permittendum non esse in republica, ut disseminentur errores sanctae religioni adversi, atque si perversissimus aliquis et temerarius de fidei morumque praeceptis parum reverenter loqui non vereatur, is poena coercendus est. Tantam enim impietatem impune tolerari non solum praecepto divino contrarium est, sed etiam reipublicae salutis et tranquillitati. At quam non desint scelestissimi homines, qui religionis cuiuscumque, immo

et nullius religionis sive atheismi tolerantiam commendant, perversissimum errorem speciali conclusione refellemus. Verum ut nullam in hoc gravissimo argumento ambiguitatem relinquamus, praemitti debent nonnulla, quantum patitur institutionum philosophicarum ratio, licet ad sacram theologiam proprio iure pertineant.

Quamvis in rebus ad religionem pertinentibus imperantis nomen generatim usurpaverim, accurate tamen distingui debet auctoritas *ecclesiastica* ab auctoritate mere *civili* et *politica*. Quod ut diligenter fiat, considerari debet religio, vel quod ad fidei morumque dogmata *speculative* et *definitive* spectata, vel quod ad eadem dogmata *practice* tantum spectata et *in ordine ad executionem*. Quod spectat ad definienda fidei morumque dogmata, haec auctoritas civilis non est sed divina. Et quidem quum religionis revelatae necessitas demonstrata sit: eadem quoque ratione auctoritatis divinae et infallibilis necessitatem demonstratam esse oportet. Etenim necessaria omnino est auctoritas divinae revelationis interpres, quae proinde etiam divina nullique errori obnoxia esse debet; alioquin non satis utilis foret revelatio, quae fallaci hominum intelligentiae et perversae interpretationi permetteretur. Conveniens ergo erat divinae bonitati, auctoritatem aliquam constitui certissimam revelationis interpretem. Hanc auctoritatem a Deo *immediate* institui, hominibusque manifestari, eidem divinae bonitati consentaneum erat. Hinc patet, quid discriminis sit inter auctoritatem *spiritualem* et inter potestatem *civilem*.

Omnis quidem potestas a Deo est: Deus vult legitimis principibus homines obedire. Sed auctoritas civilis a Deo non est *immediate* instituta, nec principibus mere civilibus in gravissima religionis materia iudicandi auctoritatem concessit. Et certe auctoritas illa nec falli nec alios fallere potest, ac proinde eadem perpetuo esse debet, quae tali auctoritate constituitur fidei morumque doctrina. Porro haec doctrinae unitas atque perpetuitas ab omnibus principibus et qualibet aetate servata non est. Quaerenda ergo est auctoritas alia divinae revelationis fidissima interpres, quam Deus certissimis oraculorum et prodigiorum signis demonstraverit. Talem vero auctoritatem convenire soli ecclesiae romanae, cuius caput est summus pontifex, demonstrant theologi. Nobis autem in institutionibus philosophicis de argumento mere theologico plura adiungere non licet. Verum evidens est, eidem auctoritati a Deo institutae ius competere leges ferendi, quibus foveatur morum disciplina, externusque Dei cultus stabiliatur. Etenim quum huic auctoritati conveniat ea definire vel explicare dogmata, quae ad fidem moresque pertinent, ad eandem auctoritatem spectat quoque eas praescribere leges, quae fidei morumque puritatem maxime conservare valeant. Non solum autem potestas ecclesiastica leges potest condere, sed etiam ad earundem legum executionem cogere, et refractarios poenis coercere. Et quidem si id possint et debeant principes in legibus mere civilibus, quanto magis id fieri debet in legibus, quae ad divinum cultum morumque di-

sciplinam pertinent? Rectae enim rationi repugnat, potestatem aliquam leges ferendi ius habere, ea autem carere auctoritate; qua ordinis, disciplinae legumque vigorem conservare possit. Ceterum quamvis potestati civili non competat auctoritas fidei morumque dogmata definiendi et leges ecclesiasticas praescribendi, fidem tamen, mores ecclesiasticasque leges sua auctoritate tueri debent religiosi principes, atque summa sacerdotii et imperii concordia efficiendum est, ut fidei morumque sanctitas vigeat atque conservetur. Hanc utramque auctoritatem perperam confundunt ex haeticorum secta iuris politici scriptores. Verum ineptissima sunt illorum argumenta; idque unice probant, civilibus principum legibus protegendam esse atque tuendam fidei morumque observantiam. Sed diversi omnino generis sunt auctoritates, quarum una fidei morumque dogmata definit, leges ad fidei morumque doctrinam spectantes praescribit, refractarios etiam poenis coercet; altera autem legum executionem urgere, audaciam atque impietatem reprimere tantum debet. Neque timendum est, quod ridicule omnino obiciunt haeretici: *omne regnum in se divisum desolabitur: nemo potest duobus dominis servire*. Nulla enim metuenda erit divisio, nulla desolatio, si potestas quaelibet Deo serviat, et pro auctoritatis suae modo fidei morumque sanctitatem promoveat. Et certe parum sibi constant recentiores haeretici, qui dum sacrae scripturae auctoritatem profitentur, negant tamen ecclesiasticam potestatem in sacris litteris manifeste ex-

pressam et Christi Domini verbis constitutam. Haec pauca dixisse, convenientissimum existimavimus. Persaepe enim studiosae iuventutis manibus teruntur libri perniciosissimis principiis de ecclesiastica civilique iurisdictione referti. His praemissis sit

CONCLUSIO.

IMPISSIMA EST ATQUE ETIAM SOCIETATI CIVILI
PERNICIOSISSIMA FALSAE CIVISCVMOVE RELI-
GIONIS, ET ATHEISMI TOLERANTIA.

Prob. I. pars. Tria sunt hominis officia generatim considerata, nempe erga Deum, erga se ipsum, erga alios. Atque haec tria officia non subditos tantum, sed imperantes quoque strictius obligant, quum principes non sulum haec officia observare, sed etiam ut a subditis observentur, curare atque invigilare debeant. Porro hanc observantiam legibus et poenis urgere tenentur imperantes (*ex dem.*). Neque id debet intelligi dumtaxat de religione naturali. Quum enim demonstrata sit religionis revelatae necessitas, qui falsam religionem profitetur, is non solum suis erga Deum officiis, quae omnium primaria sunt, non satisfacit, sed sibi quoque et aliis deest; quum falsam ipse religionem teneat, et suo exemplo alios in falsa religione confirmet. Itaque quum ipsa religio naturalis demonstrat, illud esse imperantium officium, ut sua auctoritate statutisque poenis eos coercerent, qui triplex officiorum genus aut ex his officiis aliquid observare pertinaciter detrectant;